

Djelovanje Anketne komisije 1945. u Zagrebu "Utvrđivanje zločina kulturnom saradnjom sa neprijateljem"

ZORAN KANTOLIĆ
Krapina, Republika Hrvatska

U ovom radu, koji je uglavnom temeljen na arhivskoj građi, prikazano je djelovanje Anketne komisije 1945. g. u Zagrebu. Anketna komisija se bavila utvrđivanjem "zločina kulturnom saradnjom sa neprijateljima". To je značilo da se zločincima mogla proglasiti svaka osoba koja se za vrijeme NDH bavila kulturnim i znanstvenim radom ili je istupala nekim govorom u javnosti.

Uvod

Komunizam (lat. communis - opći, zajednički, svačiji) je, prema jednom od mnogih obrazloženja, "konceptija društvenog poretka u kojem su prevladani privatno vlasništvo nad društvenim sredstvima za proizvodnju, izrabljivanje ljudi, podjela rada na fizički i duhovni rad, te uspostavljena jednakost ljudi i doista ljudska zajednica".¹

Međutim, pritom treba naglasiti da se komunistička doktrina kao teorija drastično razlikuje od komunizma koji je ostvaren u praksi. Naime, jedna od osnovnih značajki tog "ostvarenog ili djelatnog" komunizma bilo je provođenje sustavne represije, kao načina vladanja, što je u 20 st. rezultiralo brojkom od stotinjak milijuna ubijenih osoba od strane komunističkih vlasti širom svijeta.²

Komunistička Jugoslavija bila je jedna od zemalja u kojoj je komunistička doktrina bila vladajuća gotovo pola stoljeća (1945.-1990.). Dolasku komunista na vlast, odnosno samom stvaranju druge Jugoslavije, prethodio je kaos Drugog svjetskog rata, koji je bio "smjesa oslobodilačkog i građanskog rata, političkih sukoba i etničkih mržnji, a sve obilježeno okupacijom".³ Prema procjenama, ukupni broj mrtvih na području

¹ Boris KALIN, *Povijest filozofije*, Zagreb, 1991., 404.

² Stephane COURTOIS, *Crna knjiga komunizma*, Zagreb, 1999., 12.

³ Isto, 288.

Jugoslavije u ratnom vohoru iznosio je “nešto više od milijun u odnosu na nešto više od 16 milijuna stanovnika.”⁴ Komunisti su Jugoslavijom potpuno zavladaali sredinom 1945. godine.

No, sa svršetkom rata, na prostoru komunističke Jugoslavije nisu prestali najteži oblici represija. Na području Hrvatske učestalo su se nizala masovna smaknuća, strijeljanja zarobljenika, dokrajčivanja ranjenika te ubijanja svećenika. Izraziti primjeri takvih postupaka jesu Bleiburg, “križni put” i poratni logori. Većina žrtava takvog komunističkog terora bili su Hrvati kojima je nametana etiketa ustaštva i fašizma, iako je tijekom rata jugoslavenski partizanski pokret bio daleko najizraženiji u Hrvatskoj. Bleiburg i “križni put” vjerojatno pripadaju među najveće tragedije u povijesti hrvatskog naroda te predstavljaju jedan od najtežih primjera komunističke represije uopće. Sudbina nekoliko stotina tisuća hrvatskih civila i vojnika koji su se povlačili prema Bleiburgu kako bi se predali Englezima može se naznačiti slijedećim riječima: “ono što se tada dogodilo bio je toliko odvratno pokolj da se njegov razmjer može opisati jedino doživljajima onih koji su ga preživjeli”.⁵ Velika većina onih koji su preživjeli bleiburšku tragediju, susrela se sa novim strahotama marševa smrti i “križnog puta” koji je sezao od austrijske granice pa sve do jugoistočnih djelova Jugoslavije.⁶

Represija komunističke vlasti očitovala se, osim u masovnim smaknućima i zatvaranjima u logore i u cenzuriranju svih sredstava priopćavanja, zatvorenosti granica, protjerivanju disidenata, konfisciranju imovine, progonu Katoličke crkve, namještenim sudskim procesima i dr.

Dolaskom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na vlast uspostavljena je vladavina nad javnošću, odnosno javnim mnijenjem. Komunistička partija Hrvatske (KPH) je putem Agitpropa uspostavljala “kontrolu i koordinaciju nad svim osnovnim punktovima i medijima sfere nadgradnje (pisanje, radio-program, kino-proizvodnja, kazališna izvedba) prenoseći svoje izvještaje Agitpropu CK KPJ”.⁷ Uspostavljanje kontrole bilo je najbolje vidljivo na primjeru novina kao najjačeg medija onog vremena posebno bitnog za “odgajanje masa za socijalizam”.⁸ Primjerice, “Borba” koja je bila središnje glasilo KPJ, a za hrvatski prostor partijsko glasilo hrvatskih komunista bio je “Naprijed” koji je imao isključivo propagandno-agitacijsku funkciju. Tada se javljaju i prvi slučajevi zabrana novina, a prva zabrana izrečena je “Narodnom glasu” br. 1, izdavaču Marije Ra-

⁴ Isto, 288.

⁵ Nikolaj TOLSTOJ, *Ministar i pokolji*, Zagreb, 1991., 105.

⁶ Karta “križnog puta” te marševa smrti može se vidjeti u knjizi Boris VLAŠIĆ i Aleksandar VOJNOVIĆ, *Križni put*, Zagreb, 1991., 170.

⁷ Biljana KAŠIĆ, “Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 23/1991., br. 1-3, 243-260, 246.

⁸ Katarina SPEHNJAK, “Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.-1952.”, ČSP, 25/1993., br. 2-3, 165-181, 166.

dić, supruge Stjepana Radića.⁹ Naročito je zabranjivan vjerski tisak “zbog stava prema vlasti i načina obrade pojedinih tema”, što se prvenstveno odnosilo na list “Gore srca”.¹⁰

Posebno snažni represivni udari KPJ bili su usmjereni na Katoličku crkvu, ne samo zbog komunističke doktrine, nego preventivno stoga što je nakon 1945. godine Katolička crkva ostala jedina institucija iz koje se mogla “ometati komunistička regulacija društvenog života” u Jugoslaviji¹¹. Svjesna takve situacije, KPJ se nesmiljeno obrušila svim mogućim sredstvima (od otimanja imovine i progona svećenika do diskreditacije) na Katoličku crkvu. Crkvi je oduzimana zemlja bez naknade, pozatvarani su i poubijani mnogi svećenici, a vrhunac zaoštrenog sukoba države i Katoličke crkve jest pokretanje kaznenog sudskog postupka protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca.¹² Nadbiskup je osuđen na 16 godina zatvora, a cijeli je dokazni materijal bio “vješto iskonstruirana podvala”.¹³ Takvi montirani sudski procesi u poslijeratnoj Hrvatskoj nisu bili nikakva neobična pojava, već redovita praksa prema velikom broju osoba koje je KPJ smatrala nepoćudnima.

Osim osoba koje su surađivale ili bile bliske s poraženim režimom NDH, represija jugoslavenskih vlasti u Hrvatskoj naročito je bila usmjerena prema pripadnicima bivšeg HSS-a, koji je prije rata bio uvjerljivo najveća stranka u Hrvatskoj. Iako su pristaše HSS-a već početkom rata ostale bez vodstva i stranačke organizacije, utjecaj im je i nakon rata bio prisutan u svim krajevima Hrvatske, osim u Istri gdje HSS nije bio ni osnovan. Poratno javno djelovanje pojedinaca iz HSS-a uglavnom se svodilo na “pozivanje na hrvatsku seljačku ideologiju te zahtjeve za demokratskim uređenjem.”¹⁴ Međutim i pored takve, u osnovi pasivne politike, jugoslavenske vlasti su pripadnike HSS-a svejedno smatrale velikom opasnošću za komunistički režim. Isto tako, komunističke vlasti su provodile osobito sustavnu represiju prema hrvatskim intelektualcima kao nositeljima građanskih svjetonazora i demokratskih političkih ideja.

Naime, bitna značajka svakog komunističkog režima, pa tako i jugoslavenskog, jest uništavanje stvarnih i potencijalnih političkih suparnika. Upravo zbog toga je svršetkom rata u Hrvatskoj započeo obračun s inte-

⁹ ISTA, n. dj., 179.

¹⁰ ISTA, n. dj., 171.

¹¹ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, “Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945.”, ČSP, 24/1992., br. 3, 177-196, 178.

¹² ISTA, n. dj., 184., Djelomični podaci Crkve za 1945. godinu navode broj od 169 zatčenih, 89 nestalih i 243 smrtno stradala svećenika.

¹³ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, “Vrijeme političke represije: ‘veliki sudski procesi’ u Hrvatskoj 1945.-1948.”, ČSP, 25/1993., br. 1, 1-23, 15.

¹⁴ Zdenko RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.-1950.”, ČSP, 27/1995., br. 1, 77-101, 100.

lektualcima građanskih opredjeljenja koje su jugoslavenske vlasti neselektivno označavale onima “koji su se predali u službu okupatoru”. Pritom su nastradali i mnogi hrvatski intelektualci koji nikada nisu bili pripadnici ustaškog pokreta niti su bili njegovi simpatizeri.

Takvo komunističko obezglavljivanje hrvatskog naroda, vršeno je veoma organiziranim djelovanjem različitih tjela jugoslavenske vlasti.

Anketna komisija, ZKRZ - čije će djelovanje na području Zagreba biti obrađeno u ovom radu, bila je jedna od sastavnica jugoslavenskog represivnog sustava, koja je bila zadužena za progon osoba koje su “kulturno saradivale s neprijateljem”.

Osnivanje, zadaci i prikaz rada anketne komisije

Anketna komisija je radom započela 6. lipnja 1945. godine kao odjel Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, a svrha joj je bila “utvrđivanje zločina kulturnom saradnjom s neprijateljem”.¹⁵ Anketna komisija djelovala je u sklopu Zemaljske komisije, a Zemaljska je bila sastavni dio Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

Poticaj za osnivanje Državne komisije stigao je od Međunarodne komisije za ratne zločine, koja je osnovana 20. listopada 1943. godine u Londonu. Naime, Međunarodna komisija je poticala stvaranje nacionalnih komisija, te je AVNOJ 30. studenog 1943. godine donio “Odluku o osnivanju Državne komisije”. Prema odluci AVNOJ-a zadaća Komisije je bila: “utvrđivanje odgovornosti, pronalaženje i privođenje kazni svih lica odgovornih za zločine koje su Jugoslaviji počinili i čine u toku rata okupatori i pomagači”.¹⁶ To navodi na zaključak da “prema tako određenoj zadaći Komisije, njenom kasnijem djelovanju i objavljenim ‘Saopštenjima’, očigledno je kako se posao utvrđivanja žrtava rata nalazio u

¹⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina (dalje: ZKRZ), 50/46, B/1946, kut. 689. Ovaj rad je nastao uglavnom na temelju arhivske građe. Osim arhivske građe korišteno je i nekoliko znanstvenih radova koji se bave tim problemom. To su: Josip GRBELJA, *Uništeni naraštaj*, Zagreb, 2000. Knjiga u kojoj, posebno u poglavlju “Progoni intelektualaca u Hrvatskoj ljeti 1945. godine” autor donosi uz objašnjenja prijepise dokumenata Anketne komisije za tridesetak hrvatskih intelektualaca; Albert VAIS, “Rad Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača”, *Analí Pravnog fakulteta*, 4, Beograd, 1961. ; Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita*, Zagreb, 1998. Osim spomenutih djela u kojima se spominje Anketna komisija, korišten je i feljton u *Večernjem listu*; autora Josipa GRBELJE: Opasni dosjei, *Večernji list* (Zagreb) od 4.08.1991. u kojem autor u 28 nastavaka daje prijepise pojedinih dokumenata sve do 136. dokumenta. No poslije 136. dokumenta, a to je početak treće kutije, postoje još dvije kutije koje s trećom imaju oko 300 dokumenata, a svaki dokument ima više spisa, a neki i po nekoliko desetaka.

¹⁶ Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita*, Zagreb, 1998., 16.

drugom planu i predstavljao je jedno od sredstava s kojima se namjeravalo ostvariti glavni cilj - kazniti osobe koje se, s motrišta pravno-političkog sustava nastalog na temeljima AVNOJ-a, smatralo zločincima.”¹⁷

Pravilnik o radu Državne komisije donjelo je predsjedništvo Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), 8. svibnja 1944. godine kojem je Komisija bila odgovorna.¹⁸ Uskoro je stvorena struktura komisija u obliku piramide kojoj je Državna komisija bila na vrhu. Ubrzanost stvaranja strukture komisija vidi se iz podatka da “u razdoblju između veljače i studenog 1944. osnovano je šest zemaljskih (republičkih) komisija, jedna pokrajinska (Vojvodina) i dvije oblasne (Kosmet i Sandžak).”¹⁹ Osim tih komisija osnivane su još i komisije na nižim razinama, “a u vrijeme njihova najintenzivnijeg rada djelovalo je 65 okružnih, 299 sreskih i 1210 općinskih.”²⁰ Koliko je Državna komisija “imala velik značaj za komunističku strukturu jugoslavenske države koja je bila u nastajanju te kolika je bila žurnost djelovanja Komisije pokazuje da je gotovo cijeli istraživački dio izvršen u roku od godine dana (od sredine 1945. godine do sredine 1946. godine).”²¹ U to vrijeme “komisije su prikupile više od 900.000 prijava o ratnim zločinima i zločincima koje su im podneli oštećenici, preživjele žrtve, porodice stradalih ili drugi građani”.²² Sve zajedno “komisije su izdale približno 120.000 odluka kojima je utvrđeno oko 65.000 ratnih zločinaca, izdajnika i narodnih neprijatelja”, a osim toga “su izdavana i ‘Saopštenja’ koja su se po pravilu odnosila na masovne zločine s više krivaca ili grupe uzajamno povezanih zločinaca”.²³

Također se mora napomenuti, da je “Državna komisija imala veoma dobre veze s Međunarodnom Komisijom za ratne zločine gdje je zatražila da u popis zločinaca uđe približno 5000 osoba, a prihvaćeno je približno 2700 takvih zahtjeva”.²⁴ Osim toga, “Državna komisija je imala svoje delegacije pri američkoj, britanskoj i francuskoj okupacijskoj zoni u Njemačkoj, pri Savezničkom kontrolnom savjetu za Austriju u Beču; istražne momčadi u američkoj i britanskoj okupacijskoj zoni u Austriji kao i predstavnika u francuskoj okupacijskoj zoni”.²⁵ Iz takve razgranatosti

¹⁷ Isto, 16.

¹⁸ Isto, 16.

¹⁹ Isto, 17.

²⁰ Isto, 17.

²¹ Isto, 17.

²² Isto, 20.

²³ Isto, 20.

²⁴ Isto, 21.

²⁵ Isto, 18.

²⁶ Isto, 17.

veza i takvog obima posla se može vidjeti da je Državna komisija vrlo ozbiljno shvaćala svoj posao, a posebice “rad na međunarodnom polju”.²⁶

No, nameće se jedno pitanje; potaknuto upravo takvom revnošću, odnosno brzinom djelovanja Komisije s obzirom na količinu posla. Koliko je rad Komisije bio stručan, a koliko tendenciozan i površan? Pogledom na kvalificiranost zaposlenih vidi se da je ona vrlo mala, a “pored manjeg broja kvalifikovanih i iskusnih stručnjaka bilo je pretežno stručnjaka bez dovoljno stručnog znanja i iskustva, a često i potpunih početnika”.²⁷ I napokon, “kada se sa polustoljetnog odmaka i u drugčijem društvenom okruženju promatraju objavljeni radovi Komisije, najuočljiviji nedostatak je njihova drastična neobjektivnost, terminološka i interpretativna ideologiziranost i jednostranost, što se može - s jedne strane - objasniti vrstom državnog sustava koji se uspostavljao u Jugoslaviji i njegovim tadašnjim pragmatično političkim potrebama, a - s druge strane - isto takvim uvjerenjem pojedinaca koji su imenovani i zapošljavani u Komisiji.”²⁸

U takvoj strukturi komisija djelovala je i Anketna komisija sa posebnom zadaćom odnosno ciljem: “Pronaći i utvrditi kao zločince one koji su svoje umne sposobnosti dali u službu neprijatelja i time mu najbolje poslužili u porobljavanju i razjedinjavanju našeg naroda; koji su intelektualni začetnici zločina, koji su drugi kasnije provodili.”²⁹ Postavljanjem pred sebe takvog zadatka Anketna komisija je započela sustavno progoniti hrvatske intelektualce, smatrajući doslovce da cilj opravdava sredstvo. Sredstava, odnosno represalija bilo je mnogo, od gubitaka radnih mjesta, totalne društvene marginalizacije pa sve do likvidacije neistomišljenika.

No, iako su prema međunarodnim pravnim standardima svi “ljudi pred zakonom jednaki i imaju prava bez ikakve diskriminacije na jednakou zaštitu zakona”,³⁰ to u komunističkoj Jugoslaviji nije bio slučaj. Također se nije poštivalo, “pravo na slobodu mišljenja i izražavanja”,³¹ što između ostalog proizlazi iz činjenice da su mnogi neistomišljenici likvidi-

²⁷ Isto, 24.

²⁸ Isto, 25.

²⁹ HDA, Zagreb, ZKRZ, 18/45, kut. 685.

³⁰ *Ljudska prava*, Zagreb, 1990., 31., članak 7, Opće deklaracije o pravima čovjeka. Iako je Deklaracija donesena u prosincu 1948.; znači poslije djelovanja Anketne komisije ona govori o temelju svake države o pravima čovjeka kao nosioca države, dakle o vrednotama koje su bile prisutne i daleko prije 1948. Ta prava i te vrednote nisu se poštovale u komunističkoj Jugoslaviji kao ni u ostalim komunističkim zemljama, a o tome svjedoče i progoni intelektualaca te njihova smaknuća, montirani sudski procesi, logori, zatvaranja koja su se događala i poslije 1948. To se vrlo dobro može vidjeti iz opširne literature o tom razdoblju, a jedno od takvih djela jest već spomenuta *Crna knjiga komunizma* te objavljeni radovi Zdenka RADELIĆA “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945. - 1950.”, Katarine SPEHNJAK “Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945. - 1952.” te mnogih drugih.

³¹ *Ljudska prava*, Zagreb, 1990., 31., članak 19.

rani. U poratnoj organiziranoj represiji, Anketna komisija je kao i ostale komisije u odnosu na količinu građe brzo završila sa svojim radom.

Prema sačuvanoj građi cjeloukupan rad Anketne komisije odnosio se na razdoblje od 6. lipnja 1945. godine kad je Komisija počela sa svojim radom pa do 15. svibnja 1946. godine kad je napravljen godišnji izvještaj u kojem je prikazan rad Anketne komisije.³²

O prikazu rada Anketne komisije, odnosno o sadržajima dokumenata i spisa govori drugi dio izvještaja koji je podijeljen na jedanaest podtočaka. Prema "Izvještaju" sadržaj rada Anketne komisije sadržavao je sljedeće:

“1) 176 odluka o utvrđivanju zločina kulturnom i političkom suradnjom s neprijateljem

2) 54 prijave podnesene Javnom tužitelju radi povrede nacionalne časti

3) 5 referata o radu pojedinih naučnih radnika Hrvatske za vrijeme okupacije

4) 5 referata o logorima /logor Djakovo, Lobor, Sisak, Jastrebarsko i Slano/

5) 5 referata /o vojnom vikarijatu, Saopćenje br. 36 - Masovni pokolj u Kukunjevcima, Saopćenje br. 35 - Groblje Maksimir, Saopćenje br. 33 - Logor Lobor, Saopćenje br. 37 - Logor Djakovo/

6) 1 dopis otposlanih 36 kulturnim ustanovama da ispune upitne arke

7) 1 dopis poslan na 29 Okružnih N.O.-a radi formiranja Okružnih Anketnih komisija

8) 14 dopisa otposlanih HAZU u Zagrebu, Društvu Sv. Jeronima, Matici Hrvatskoj, Drž. konzervatoriju, Akademskom senatu Univerziteta, Rektoratu zagrebačke Univerze i svim fakultetima Hrv. Sveučilišta radi izručenja sjedničkih zapisnika i edicija

9) 67 primljenih dopisa s ispunjenim upitnim arcima

10) 10 primljenih dopisa sa sjedničkim zapisnicima i edicijama navedenim pod 8)

11) 91 raznih spisa i dopisa ove Komisije upućenih od ove Komisije na razna nadležstva i obratno”³³

³² HDA, Zagreb, ZKRZ, 50/46, B/1946. kut. 689. Taj godišnji izvještaj je zapravo prikaz cjeloukupnog rada Anketne komisije jer se poslije njega u kutiji nalazi tek nekoliko spisa. Jedan o logoru Danica kraj Koprivnice, "Saopćenje" br. 39 te dva spisa bez broja. Izvještaj je podijeljen na tri točke. Prva govori o svrsi postojanja Anketne komisije, druga govori o sadržaju spisa, a treća da Anketna komisija vodi samostalan urudžbeni zapisnik i imenik.

³³ Isto.

³⁴ Kutija 685 sadrži spise od broja 3 do 74, kutija 686 sadrži spise od broja 76 do 129, kutija 687 sadrži spise od broja 130 do 200, kutija 688 sadrži spise od broja 201 do 289, kutija 689 podijeljena je u tri omota (A,B,C). Omot A/1945 sadrži spise od broja 290 do 383, omot B/1946 sadrži spise od broja 1 do 59, a u omotu C se nalaze dva spisa bez broja (1. Marija Bistrica, izgradnja svetišta, 2. O stručnom i javnom radu dr. Ljube Karamana).

Svi navedeni spisi nalaze se podijeljeni u pet arhivskih kutija fonda ZKRZ, od broja 685 do 689 te su većinom sačuvani, a od navedenog nedostaje tek nekoliko "Odluka".³⁴ Upravo "Odluke" omogućavaju jedan od najboljih uvida u rad Anketne komisije, a njihovim prikazom prepoznaje se represivnost sustava koji je progonio hrvatske intelektualce koji su bili neistomišljenici komunističkom sustavu vlasti.

Ustrojavanje okružnih anketnih komisija

Svi dokumenti Anketne komisije koji se nalaze u HDA odnose se na grad Zagreb, njegove institucije i osobe koje su svoj posao obavljale u Zagrebu ili su iz Zagreba bile poslone u neki drugi dio NDH i Europe. Osim Anketne komisije Hrvatske, koja je "utvrđivala zločine kulturnom saradnjom sa neprijateljem" u Zagrebu, osnovano je još 29 takvih komisija širom Hrvatske, a nazvane su Okružne Anketne komisije. Takav zahtjev za osnivanjem Okružnih Anketnih komisija uputila je središnja Anketna komisija u 29 Okružnih Narodnooslobodilačkih odbora (NOO).³⁵ Dopis koji je Anketna komisija uputila 9. lipnja 1945. stigao je u slijedeće NOO:

1. Zagreb	16. Buzet (Istra)
2. Karlovac	17. Pola (Istra)
3. Osijek	18. Dubrovnik
4. Požega	19. Okružni NOO srednje-
5. Varaždin	dalmatinskog otočja
6. Okružni NOO za grad Zagreb	20. Makarska
7. Ogulin	21. Zadar
8. Gospić	22. Šibenik
9. Sušak	23. Moslavina
10. Pazin	24. Bjelovar
11. Split	25. Krapina
12. Petrinja	26. Našice
13. Delnice	27. Nova Gradiška
14. Rijeka	28. Slavonski Brod
15. Cazin	29. Virovitica" ³⁶

Svaki takav dopis bio je tipski te je sadržavao 5 primjeraka "Upitnih araka" i dopis u kojem je Okružnim NOO bilo naloženo što trebaju raditi. Na primjeru dopisa Okružnom NOO Krapini, može se vidjeti koje

³⁵ HDA, Zagreb, ZKRZ, 11/45, kut. 685.

³⁶ Isto.

zadatke i smjernice su dobile Okružne Anketne komisije.³⁷ Uvodni dio dopisa glasio je: "Obaviješćuje se drugarski naslov, da je u Zagrebu obrazovana Anketna komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina kulturnom saradnjom sa neprijateljem. Moli se naslov da u svom okviru za svoje područje odmah formira sličnu Okružnu Anketnu komisiju sa istim ciljem i istom zadaćom i da o svemu bezodovlačno obaveštava ovu Anketnu komisiju."³⁸ Također je navedeno da "u "Odlukama"/"Podacima"/treba navesti podrobno sve ono što je neobhodno potrebno da se protiv odgovornih pokrene postupak i izreče kazna. Po mogućnosti priložiti i odnosna dijela krivčeva/knjige, odnosno štampano djelo, slike, predavanja i sl./, koje je predmet postupka. Sva obavještenja o radu Okružne komisije daje ova Anketna komisija."³⁹ Nadalje je slijedilo upozorenje: "Potreban je najhitniji rad te da se svakih 14 dana ovoj Komisiji šalje detaljan izvještaj o detaljnom radu."⁴⁰ U NOO-e stiglo je i objašnjenje što treba raditi s upitnim arcima: "Pod. /. Šalje se 5 /pet/ primjera upitnih araka, koje Okružna Komisija neka izvoli umnožiti do potrebnog broja te ih dostaviti svim kulturnim ustanovama na području tog Okružnog NOO-a pozivom, da uprava odnosnog zavoda odmah dostavi svojim članovima i saradnicima upitni arak /po jedan primjerak/ time, da ga oni odmah ispune i ispunjenog vrate tom zavodu odnosno ustanovi. Pošto prikupe sve podatke pomenute će ustanove dostaviti ispunjene upitne arke ovoj komisiji sa svojim izvještajem i primjedbama na svakom od tih araka, dodavši sa svoje strane karakteristike za svakoga pojedinca. Odnosna ustanova će po mogućnosti u prilogu dostaviti po jedan primjerak knjige odnosno štampanog djela o kojemu se radi."⁴¹ I na kraju je uslijedilo upozorenje kako "svako prešućivanje ili krivi podaci čine kažnjivo djelo".⁴² Dopis su potpisali predsjednik Zemaljske komisije za ratne zločine Ferdo Čulinović i sekretar Anketne komisije.⁴³

Formiranjem Okružnih Anketnih komisija završeno je stvaranje mreže koja je obuhvatila cijelu Hrvatsku te se represijom krenulo na gotovo sve hrvatske intelektualce koji nisu bili članovi NOP-a. Koliko i kakvo je bilo djelovanje Okružnih Anketnih komisija zasigurno je pitanje koje traži odgovor, radi dobivanja potpune slike o represivnosti komunističkog sustava prema hrvatskim intelektualcima u Hrvatskoj.

³⁷ HDA, Zagreb, ZKRZ, 61/45, kut. 685.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Potpis sekretara je nečitak.

“Odluke” anketne komisije

Najveći broj dokumenata u arhivskim kutijama jesu “Odluke o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača” i one se odnose na “utvrđivanje zločina kulturnom i političkom suradnjom s neprijateljom”. Svaka “Odluka” ima oblik “košuljice” u kojoj se nalaze priloženi dokumenti. Na prvoj strani “košuljice” nalazi se otisnuta rubrika s nazivom: “Zločinac” koja je predviđena za navođenje osnovnih identifikacijskih podataka o osobi; prezime i ime, približna starost, narodnost, vojna postrojba, položaj i čin, mjesto stalnog boravišta, posljednje boravište te ostali osobni podaci. Na prvoj strani se još nalazi i rubrika “Žrtve zločina” - koja je u svim “Odlukama” ostala neispunjena - te rubrika “Kratki opis i kvalifikacija zločina”, gdje se s nekoliko ideologiziranih rečenica opisivao “zločin”.

Na drugoj strani “Odluke” nalazi se rubrika “Pojedini o zločinu”. Veličina te rubrike ovisila je koliko je okrivljena osoba bila plodan pisac, govornik, odnosno koliko je Anketna komisija pronašla materijala za obradu. Ova je rubrika u “Odlukama” sadržavala od jedne do desetak stranica.

Nakon rubrike “Pojedini o zločinu” slijedilo je “Obrazloženje” u kojem se pisalo vrlo slično kao i u “Kratkom opisu i kvalifikaciji zločina”, ali s dodatnim zadržavanjima na bitnostima izvučenim iz autorskih članaka. Svako “Obrazloženje” Anketne komisije završavalo je proglašavanjem dotične osobe “odgovornom za krivična djela” koja su iznesena u “Pojedini o zločinu” i “Obrazloženju”.

Poslije “Obrazloženja” slijedilo je navođenje “Dokaza”, na osnovu kojih je utvrđen navodni zločin. U “Dokazima” se najčešće radilo o nabranjanju tiskovina u kojima je članak ili govor objavljen (pretežito su to bile novine “Spremnost” i “Hrvatski narod”). Potom je slijedila rubrika “Šteta”, u kojoj se opisivao sadržaj štete, te iznos štete u predratnim dinarima. No, u svim “Odlukama” ovaj je dio ostao neispunjen.

Nakon “Štete” slijedila je rubrika “Saučesnici” u kojoj su gotovo redovito bili navedeni glavni i odgovorni urednici tiskovina. Posljednja rubrika bila je “Napomena”, koja je uglavnom ostala neispunjena.

“Odluku” su potpisivali referent, sekretar i predsjednik Anketne komisije ili ZKRZ-a. Njihovi potpisi nalaze se uz datum na dnu posljednje stranice.

“Odluka” o dr. Kvirinu Klementu Bonifačiću - splitskom biskupu

Prva “Odluka” odnosila se na utvrđivanje “zločina” dr. Kvirina Klementa Bonifačića, splitskog biskupa.⁴⁴ U “Kratkom opisu i kvalifikaciji zločina” navodi se da je govorom u katedrali Sv. Duje “veličao NDH i

⁴⁴ HDA, Zagreb, ZKRZ, 10/45, kut. 685.

Pavelića te molio Boga da NDH sačuva do vijeka, a da prosvijetli i krijepi Pavelića i njegove pomagače⁴⁵. Zatim se navodi: "Time je saradjivao sa okupatorom i domaćim izdajicama politički i kulturno i počinio zločin iz čl. 2. Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24.04.1945. br. 1057/4."⁴⁶

U istoj "Odluci" su pod rubrikom "Pojedivosti o zločinu", navedeni dijelovi govora kojeg je splitski biskup održao u splitskoj katedrali u okviru proslave treće godišnjice NDH (10. travnja 1944.) za vrijeme svečanog "Te deuma". Iz Bonifačićevog govora izvučeno je slijedeće: "Svjesno ili nesvjesno mnogi ne razumješe znaka vremena, ne osjeteše dužnost i potrebu svakog Hrvata, da bi čuli historijski poziv hrvatskog naroda za svoj samostalni i slobodni narodni državni život..."

...Sada smo se tek poslije tri kobne godine mogli sakupiti da proslavimo spomendan uspostavljanja Hrvatske...

...Mi se trebamo ponositi svojom domovinom, svojom državom, uspostavljenom radom nesebičnog velikog Poglavnika; u njoj je jedino naš politički spas, naš pravi hrvatski život, uskrsnuće naše t.j. opstanak, razvitak i svaki napredak među narodima i u zajednici s drugim narodima...

...Možemo i smijemo danas i mi u kolijevci hrvatske državnosti zahvaliti providnosti Božjoj na uspostavljenju hrvatske narodne države...

...U tu svrhu sakupili smo se u ovom najstarijem hramu gdje su po svojoj prilici prvi Hrvati bili pokršteni...sa svojom svitom ulazili i knezovi i banovi i kraljevi Hrvatske...

...I mene premda nevrjedna, u ovaj historički svečani spomendan zapada danas velika i sveta dužnost, da kao biskup splitski, nekoć solinski, nasljednik na stolici nadbiskupa - primasa Dalmacije i čitave Hrvatske, pred vama se obratim Svevišnjemu s molitvom: Hvala Ti, Svemogućí i predobri Bože na svakom dobru što si ga u prošlosti podjelio našem hrvatskom narodu, a posebno sada na uspostavljenju vlastite narodne države. Čuvaj je i sačuvaj do vijeka; i u tu svrhu prosvijetli i krijepi njezina Poglavnika i njegove pomoćnike".⁴⁷

Nakon navođenja izvadaka iz biskupova govora slijedila je rubrika "Obrazloženje": "Ovaj govor održao je dr. Bonifačić u katedrali Sv. Duge, tom, kako on kaže, najstarijem katoličkom i hrvatskom hramu prigodom proslave trogodišnjice NDH pred sakupljenim vjernicima prije samoga obreda. Govorio je kao splitski biskup, u biskupskom ornatu. Što više, kao i nasljednik nadbiskup - primasa Dalmacije i čitave Hrvatske. Time se obavio lažnim autoritetom predstavnika crkve i naroda, da svo-
me govoru dade što jači značaj i djelovanje, bezobzirno se koristeći svo-

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA
ZEMALJSKA KOMISIJA
ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA
I NJIHOVIH POMAGAČA

ANKETNA KOMISIJA
za utvrđivanje zločina
kulturalnom saradnjom
s neprijateljem **Zh. broj**

BROJ: 1o/45

ODLUKA

o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

ZLOČINAG:

Prezime i ime: Dr. Kvirin Klement Bonefačić
 Približna starost: oko 7o godina
 Narodnost: Hrvatska
 Jedinica, zvanični položaj i čin: Rkt biskup
 Mjesto stalnog boravišta: Split
 Posljednje boravište: Split
 Ostali lični podaci:

ZRTVE ZLOČINA (OŠTECENICI):

(sa ličnim podacima)

KRATAK OPIS I KVALIFIKACIJA ZLOČINA:

Dr. Kvirin Klement Bonefačić, biskup splitski u svom govoru u katedrali Sv. Duje veliča NDH i Pavelića i moli Boga da NDH sačuva do vijeka a da prosvjetli i krijepi Pavelića i njegove pomagače.

Time je saradjivao sa okupatorom i dopucao izdajicama politički i kulturno i počinio zločin iz čl. 2. Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24.IV.1945. br. 1o57/4.

Faksimil "Odluke" o splitskom biskupu dr. Kvirinu Klementu Bonifačiću

jim visokim crkvenim položajem i vjerskim osjećajima naroda. Založio se potpuno za NDH, tu njemačku i izdajničku, sramotnu i krvavu tvorevinu i u cjelosti se solidarisao sa ustaštvom. Obratio se molbom Bogu, stvarno narodu, za Pavelića i njegove krvave pomagače Luburiće, Vigneviće, Budake i druge brojne pljačkaše i zločinačke njegove plaćenike.

Ova komisija stoga utvrđuje, da je dr. Kvirin Klement Bonifačić odgovoran za svoje gore izneseno krivično djelo.”⁴⁸

Kao dokaz se uzeo govor koji je u cjelosti objavila “Spremnost” u br. 115. god. 3. od 30. travnja 1945. godine pod naslovom: “Jedini naš politički spas”. Otežavajuća okolnost za biskupa bila je u činjenici što je njegov govor iz 1944. godine objavljen u “Spremnosti” tek osam dana prije nego što su partizani ušli u Zagreb. Suučesnicima dr. Kvirina Klementa Bonifačića su proglašeni T. Mortigijija, ondašnji ravnatelj i glavni urednik “Spremnosti” i Z. Petrak, odgovorni urednik “Spremnosti”. Odluka je donešena 14.06.1945. godine. Već iz prve prikazane “Odluke”, može se prepoznati osnovni pristup u radu Anketne komisije, kad se biskupa proglasilo zločincem na temelju jednog govora.

“Odluka” o dr. Ljudevitu Juraku - sveučilišnom profesoru

Posebno je zanimljiva “Odluka” o utvrđivanju “zločina” sveučilišnog profesora Ljudevita Juraka.⁴⁹ Naime, profesor Jurak bio je član Međunarodnog povjerenstva koje je istraživalo masovni pokolj u Vinici (Ukrajina) koji su počinili Sovjeti nad tamošnjim stanovništvom. Nakon što je istraživanje završeno Jurak je u “Hrvatskom narodu” od 25. srpnja 1943. godine, br. 790, str. 3, napisao članak “Skupni grobovi u Vinici”. Na temelju tog članka i objavljene fotografije (koja je prema mišljenju Anketne komisije) “tendencioznog karaktera” Anketna komisija ga je optužila da “svjesno i zlonamjerno vrši propagandu protiv prijateljske Sovjetske Rusije, a po tom posredno i protiv interesa našeg naroda.”⁵⁰ Za Međunarodno povjerenstvo Anketna komisija je ustvrdila da je “imalo zadatak da masovni pokolj u Vinici pripiše prijateljskoj Sovjetskoj Rusiji”.⁵¹

Nadalje, u “Odluci” se rasčlanjuje Jurakov tekst i svaka napisana riječ. Naime, Međunarodno povjerenstvo je utvrdilo da se masovni pokolj ukrajinskih seljaka dogodio prije rata 1938. godine ili 1939. godine. A to je zaključeno prema nalazima; raspadnutosti leševa, gustoći zemlje u jamama, po vegetaciji (paprat). S obzirom na godine kada sa masovni pokolj dogodio, a i po pričanjima tamošnjeg stanovništva, masakar je pripisan Sovjetskoj Rusiji. Upravo zbog takvog zaključka Međunarod-

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ HDA, Zagreb, ZKRZ, 17/45, kut. 685.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

nog povjerenstva, Anketna komisija je utvrdila da je okrivljeni profesor Jurak odgovoran za opisana djela. Pripisana mu je i odgovornost zbog navodnog obmanjivanja seljaka, budući je u članku naveo da je to “užasnan primjer onoga, što boljševici spremaju svim seljačkim narodima, koji bi došli pod njihovu vlast”.⁵²

FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA
ZEMALJSKA KOMISIJA
ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA
OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA

A.K.

Zagreb, 9 srpnja 1945

17/45

Bv. 2590
Predmet: Prof. Ljudevit Jurak, -
Odluka o utvrđenju zločina kul-
turnom saradnjom sa neprijateljem.

VOJNOM SUDU KOMANDE GRADA ZAGREBA

u/

Z A G R E B U

Pod./ dostavlja se Naslovu Odluka od 9 srpnja 1945 o utvrđenju zločina. odnoseća se na prof. Ljudevita Juraka na daljnji postupak. Stavlja se prijedlog da se okrivljeni uhapsi, jer postoji opasnost bijega.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Sekretar:

Predsjednik:

Evelyn

15, VIII, 1945, god,
I Z V E Š T A J
Po zadatku Gundulićeva ulica br. 20, III kat, lijevo Ljudevit Jurak
koji streljan presudom vojnog suda Komande grada Zagreba.
Streljan je 10, VI, 1945, god,
S. F. - S. N. Izvršni organ
Mihulja Pavao

Avers i revers dopisa Zemaljske komisije za ratne zločine Vojnom sudu Komande grada Zagreba od 9. srpnja 1945. o “Odluci” o dr. Ljudevitu Juraku, kojeg su bez znanja Komisije komunističke vlasti strijeljale bez suda još 10. lipnja 1945.

⁵² Isto.

Prema sačuvanim dokumentima, daljnja procedura koja je primjenjena prema profesoru Juraku tekla je tako što je "Odluka" dostavljena Vojnom sudu Komande grada Zagreba s prijedlogom da se okrivljeni uhapsi "jer postoji opasnost bijega".⁵³ Nakon toga OZN-a za Zagreb je poslala poziv profesoru Juraku da 15. kolovoza 1945. godine u 10 sati dođe u sobu br. 10 radi davanja podataka i da sa sobom ponese osobne isprave. U pozivu OZN-e (na dnu poziva) još je stajalo da "ukoliko se stranka ovom pozivu ne odazove, bit će stražarno predvedena".⁵⁴

Ovaj poziv OZN-e i ne bi bio toliko znakovit - jer su ga dobivali mnogi koje je obrađivala Anketna komisija - da istog dana, dakle 15. kolovoza 1945. godine nije stigao izvještaj Vojnog suda Komande grada Zagreba u kojem je napisano da je profesor Jurak strijeljan 10. lipnja 1945. godine, znači dva mjeseca prije pisanja "Odluke". Otvoreno je pitanje je li Anketna komisija znala za smaknuće profesora Juraka, a ipak je pisala "Odluku" te ukoliko je tako, radi čega je tako postupano. Međutim, iz dokumenata je očigledno da je profesor Jurak strijeljan. Osim toga, svakako je potrebno naglasiti da je SSSR 45 godina poslije (90-tih) priznao zločine u Katynu i Vinici.⁵⁵

"Odluka" o Ivi Bogdanu - novinaru

"Odluka" govori o "zločinu" Ive Bogdana "novinara, glavnog ravnatelja propagande, ustaškog povjerenika za cjeloukupnu štampu, koji je osim toga bio glavni urednik 'Hrvatskog naroda' i 'Spremnosti'".⁵⁶ U rubrici "Kratak opis i kvalifikacija zločina" Ivo Bogdan opisan je na slijedeći način: "Ivo Bogdan bio jedan od stubova ustaško-nacističke propagande kroz cijelo vrijeme okupacije, svakodnevno je pisao političke članke, držao govore i predavanja na radiju, gdje je uvijek besavjesno i zlonamjerno harangirao protiv NOP i saveznika. Raspaljivao nacionalnu mržnju između Srba i Hrvata, pozivao na borbu do istrage i to na strani Njemačke s kojom da Hrvatska stoji i pada. Time je svjesno i zlonamjerno pomagao neprijatelja u njegovu planu da uništi narod Jugoslavije i potstrekavao na izvršenje masovnih zločina /čl. 3 Uredbe o vojnim sudovima/."⁵⁷

U "Pojednostima o zločinu" koja se nalaze u daljem tekstu "Odluke" navedeno je 75 članaka, govora i predavanja koja "potvrđuju svjesno i zlonamjerno pomaganje okupatoru". Nakon toga je slijedio zaključak: "Ova Komisija stoga utvrđuje, da je Bogdan Ivo odgovoran za gore iznesena krivična djela".⁵⁸ Ova "Odluka" je donešena 29. lipnja 1945. godine .

⁵³ *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 175.

⁵⁶ HDA, Zagreb, ZKRZ, 85/45, kut. 686.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

Na temelju poratnog djelovanja represivnog komunističkog, sustava može se pretpostaviti kako bi sudbina Ive Bogdana najvjerojatnije bila ista kao i profesora Juraka, da je bio uhićen 1945. godine. No, poslije sloma NDH Ivo Bogdan je uspio napustiti Hrvatsku i skloniti se u Argentinu gdje je živio do smrti, 1971. godine.⁵⁹

“Odluka” o Tiasu Mortigiji - novinaru

Tias Mortigija je po zanimanju bio profesor, a tijekom rata je bio novinar te odgovorni urednik “Hrvatskog naroda” i “Spremnosti”.⁶⁰ U “Kratkom opisu i kvalifikaciji zločina” Anketna komisija je slično kao i u slučaju Ive Bogdana optužila Tiasa Mortigiju za “raspaljivanje nacionalne mržnje između Srba i Hrvata te dizanju borbenog duha kod zavedenih hrvatskih masa”.⁶¹

Na kraju je zaključeno: “Time je svjesno i zlonamjerno pomagao neprijatelja u ostvarenju njegovog plana za uništavanje naroda i Jugoslavije i nagovarao na izvršenje masovnih zločina protiv našeg naroda /čl. 13 Uredbe o voj. sud. od 05.05.1944./.”⁶² Kao dokaz za taj “zločin” uzeto je 37 članaka koji su navedeni u “Pojednostima o zločinu”. Svaki članak u “Odluci” je naveden pod zasebnim rednim brojem uz kratko objašnjenje o čemu je Tias Mortigija pisao u članku.

Primjerice;

“16./”Ideologija nove Srbije”/ “Spremnost” br. 27 od 30 VIII 1942. str. 1,2 /: Srbi pomoću jugoslavenske firme da hoće prevariti Hrvate i stvoriti Veliku Srbiju.

17. /”Hrvatska stvarnost”/ “Spremnost” br. 41 od 06 XII 1942. str. 2 /: Ustaštvo da je neprijatelj komunizma, jedinog svog protivnika na terenu...

21. /”Uzroci srpske tragedije”/ “Spremnost” br. 46 od 10 I 1943. str. 1 /: Velikosrpski imperijalizam, pa i u jugoslavenskoj formi, dovodi Srbe u neizbježivi sukob sa Hrvatima i ostalim narodima. Zato su doživjeli nacionalnu i političku tragediju...

34. /”Kriza, agonija, smrt...”/ “Hrvatski narod” br. 807 od 30 V 1943. str. 3 /: Govori o neminovnoj propasti Jugoslavije kao umjetne neodržive velikosrpske tvorevine...

⁵⁹ *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 43. Sumnja se da ga je ubila jugoslavenska tajna policija.

⁶⁰ HDA, Zagreb, ZKRZ, 108/45, kut. 686.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

36. /"Ideolog našeg nacionalističkog europeizma"/ "Hrvatski narod" br. 962 od 18 II 1944. str. 3 /: Apoteozira poznatog izdajicu Milana Šufflaya kao protagonistu hrvatske ustaške borbe i pokreta."⁶³

Ova "Odluka" dovršena je 4. srpnja 1945. godine. Tias Mortigijija se poslije sloma NDH uspio skloniti u Austriju, međutim engleske vojničke vlasti su ga uhitile 1946. godine i izručile Jugoslaviji, gdje je osuđen na smrt i pogubljen u listopadu 1947. godine.⁶⁴

U "Odluci" Tiasa Mortigijije kao i u "Odluci" Ive Bogdana mogu se pronaći gotovo potpuno jednake optužbe koje su upućene zbog "rasplamsavanja mržnje među bratskim narodima", a ono što je značajka svih "Odluka" Anketne komisije jest naglašeno emotivan i negativan pristup prema osobama koje se smatralo "odgovornima za kulturnu saradnju sa neprijateljima". Već samom takvom neobjektivnom pretpostavkom, sudbina gotovo svih ulovljenih bila je zapečaćena samom početnom okarakterizacijom njihove "krivice".

"Odluka" o Vatroslavu Murvaru - novinaru

"Odluka" o Vatroslavu Murvaru⁶⁵, novinaru, zanimljiva je zbog toga jer je on u "Kratkom opisu o kvalifikaciji zločina" okrivljen kao ratni zločinac.⁶⁶ Optužen je za: "Izdaja naroda, poticaj na pokolje, ubistva i pljačku, hapšenje, masovno mučenje u logorima, organiziranje oružane borbe protiv saveznika te vojnička i politička suradnja i služba okupatoru."⁶⁷

U rubrici "Pojediniosti o zločinu" navedena su četiri djela koja je Murvar napisao, a na osnovu kojih je proglašen krivim. U košuljici "Odluke" nalazi se i dopis Javnom tužitelju za grad Zagreb u kojem se predlaže da se okrivljeni "uhapsi, jer postoji opasnost da pobjegne ili da se sakrije."⁶⁸ Zbog čega je taj dopis poslan, nije u potpunosti jasno, jer pod rubrikom "Zločinac" u kojoj su bili navedeni identifikacijski podaci Vatroslava Murvara, kod natpisa "Posljednje boravište" napisano je: "Zagreb, sada u bježstvu."⁶⁹

⁶³ Isto.

⁶⁴ *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 282.

⁶⁵ Biografskih podataka o Vatroslavu Murvaru nema u leksikonu *Tko je tko u NDH*. Biografske podatke o V. Murvaru dobio sam od dr. Jere Jareba.

Nakon sloma NDH V. Murvar sklonio se u Italiju iz koje je 1955. godine otišao u SAD, gdje je doktorirao iz područja sociologije na University of Wisconsin. Umro je sredinom 90-ih godina. Za vrijeme NDH napisao je knjigu *Na izvorima neistina* koju je izdala "Mala knjižnica Matice Hrvatske".

⁶⁶ HDA, Zagreb, ZKRZ, 261/45, kut. 688.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

Osim dopisa Javnom tužitelju, sačuvan je i dopis OZN-i u kojem se zahtjeva pokretanje postupka za sekvestracijom imovine.⁷⁰ Slični dopisi, odnosno zahtjevi za sekvestraciju imovine, nalaze se u većini "Odluka" onih optuženika koji tada nisu bili dostupni jugoslavenskom represivnom sustavu. Ova "Odluka" je donešena 5. rujna 1945. godine.

FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA
ZEMALJSKA KOMISIJA
ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA
I NJIHOVIH POMOGAČA

A.K.
261/45
Zh. broj 11553

Broj: 3407/45

ODLUKA

o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača

ZLOČINAC:

Prezime i ime: **Murvar, Vatroslav**

Približna starost: **26 god.**

Narodnost: **Hrvat**

Jedinica, zvanični položaj i čin: **publicista**

Mjesto stalnog boravišta: **Zagreb**

Posljednje boravište: **Zagreb, sada u bjegstvu**

Ostali lični podaci:

ŽRTVE ZLOČINA (OŠTEĆENICI):
(sa ličnim podacima)

KRATAK OPIS I KVALIFIKACIJA ZLOČINA:

Izdaja naroda, poticaj na pokolje ubijanja i pljačku, hapšenje, masovno mučenje u logorima, organiziranje oružane borbe protiv saveznika te vojnička i politička suradnja i služba okupatoru.
/ Čl. 23, 46, 47 Maškog reglemana od god 1907, čl.3, toč.3 Zakona o krivičnim djelima protiv države od 15.VIII.1945. čl.2 Zakona br.X./
/ Okriviljeni je kao publicista napisao čitav niz članaka u kojima poziva narod u borbu protiv Srba i Židova te slobodoljubivih Hrvata i saveznika, te vojnički i politički suradjuje i služi okupatoru./

Faksimil "Odluke" o novinaru Vatroslavu Murvaru

⁷⁰ Isto.

Pet predloženih "Odluka" međusobno su veoma slične, a istovremeno i za ostale "Odluke" Anketne komisije reprezentativne. Već na prvi pogled je vidljivo, kako su "Odluke" pisane ideologiziranim jezikom iz čega se može iščitati potpuna nesklonost Anketne komisije prema neistomišljenicima. Najčešće su se koristile ideologizirane složenice poput: "vršio neprijateljsku propagandu", "raspaljivao nacionalnu mržnju između Srba i Hrvata", "vršio zlonamjerno i svjesno propagandu protiv prijateljske Sovjetske Rusije", "poticao na pokolje, ubojstva, pljačku ...", "glorificirao ustaštvo i Pavelića" te mnoge druge. Osim toga, zajedničko svim "Odlukama" jest njihov zaključak. Naime, u svakoj "Odluci" okrivljeni su proglašavani "odgovornim za navedeno djelo", znači proglašavani su zločincima zbog "kulturne saradnje s neprijateljem".

U "Odlukama" se uočava i dosta nepravilnosti, kako pravopisnog karaktera tako i sadržajnih i logičkih nepravilnosti, poput onih koje su se dogodile profesoru Juraku (zbrka s datumima) te Vatroslavu Murvaru (zahtjev za privođenjem okrivljenog da ne bi pobjegao, a već je u bjehu).

Međutim, najznakovitije kod svake "Odluke" jest natpis "Zločinac", koji se nalazi na prvoj stranici "Odluke" pri vrhu. Uz taj natpis, stoji ime i prezime osobe te njegovi ostali identifikacijski, podaci koji nam daju do znanja i bez čitanja ostalih rubrika "Odluke", kako su sve osobe koje je obrađivala Anketna komisija proglašene zločincima i prije nego što im je dokazana "krivnja", odnosno prije nego što su obrazložene inkriminacije ili djela za koje se terete.

Takve "Odluke" Anketne komisije, dale su veliki doprinos u stvaranju ozračja straha među hrvatskim intelektualcima koji nisu bili istomišljenici sa sustavom na vlasti. Već iz dosad navedenog, također se može zaključiti kako je represija bila širokih razmjera, a povlaštenima su se mogle smatrati one osobe kod kojih se ostalo samo na degradaciji, odnosno odstranjivanju iz javnog, političkog i kulturnog života.

Upitni arci

O odnosu Anketne komisije prema hrvatskim intelektualcima svjedoče i ostali dokumenti, koji su sačuvani u arhivskim kutijama. To se pretenstveno odnosi na dopise Anketne komisije obrazovno-kulturnim ustanovama da ispune "Upitne arke".

U godišnjem izvještaju Anketne komisije (prikazanom na str. 9) navodi se da je dopis s zamolbom da se "Upitni arci" ispune poslan u 36 kulturnih ustanova u Zagrebu.⁷¹ Ta brojka od 36 kulturnih ustanova nije točna (vjerojatno se potkrala tipkarska pogreška). Dokument od 14. lipnja 1945. godine govori da je dopis poslan u 96 obrazovno-kulturnih ustanova u Zagrebu.⁷² Takav dopis sastojao se od "Upitnog arka" i zah-

⁷¹ HDA, Zagreb, ZKRZ, 50/46, B/1946, kut. 689.

⁷² HDA, Zagreb, ZKRZ, 12/45, kut. 685.

tjeva obrazovno-kulturne ustanove da umnoži "Upitni arak", ovisno o broju zaposlenih te da svaki zaposlenik popuni taj arak. U poslanom dopisu, stajao je i zahtjev da obrazovno-kulturna ustanova u najkraćem mogućem roku dostave Anketnoj komisiji (u Margaretsku 1/4) popunjene "Upitne arke", sva izdanja (knjige, časopise i dr.) koje je izdala između 1941. - 1945. i zapisnike sa svih sjednica koje su se održavale u istom razdoblju. Dopis s takvim traženjima stigao je na svih 96 popisanih ustanova. Osim u kulturne i znanstvene ustanove, škole, zavode, te kulturna, športska, pjevačka i folklorna društva, dopis je upućivan i u bolnice, sanatorije (Srebrenjak), lječilišta (Lječilište za živčane bolesti Zelengaj), "Društvo udovica i samostalnih žena", "Društvo prijatelja Njemačke" i mnoge druge.⁷³

Prema sačuvanoj dokumentaciji, proizlazi kako su neke ustanove bile iznenađene dopisom. Primjerice "Sanatorij Srebrenjak" je izrazio čuđenje zbog traženja građe o svom osoblju jer su zdravstvena ustanova u kojoj su se za vrijeme NDH vršile operacije i porodi te su dopis vratili Anketnoj komisiji sa postavljenim pitanjem je li se to zaista i na njih odnosi.⁷⁴ Zatim je bilo sličnih slučajeva, kao s "Društvom prijatelja Njemačke" gdje je dopis vraćen s naznakom da društvo više ne postoji.⁷⁵

No, velika većina ustanova je sadržajno odgovorila na poslani dopis i popunila "Upitne arke" koji su se sastojali od trinaest upita.

Na vrhu lista bio je natpis "Kulturna ustanova" kraj kojeg se na prazne crte upisivalo ime ustanove. Ispod toga slijedio je natpis pisan velikim tiskanim slovima "UPITNI ARAK", a malim tiskanim slovima ispod natpisa pisalo je "za članove i saradnike gore navedene ustanove".

Prva tri upita bila su identifikacijskog tipa (ime i prezime, mjesto i godina rođenja te narodnost). Četvrto pitanje se odnosilo na zanimanje i službeni položaj do 6. 4. 1941. godine, a peto na zanimanje i službeni položaj za vrijeme rata do 9. 5. 1945. godine. Šestim pitanjem su se tražili podaci o obiteljskom stanju, a sedmim o imovinskom stanju. S osmim pitanjem Anketna komisija je namjeravala dobiti podatke o publicističkim i drugim javnim radovima ispitanika, a devetim pitanjem o javnim predavanjima, javnim izložbama, priredbama i sl. u kojima je ispitanik sudjelovao za vrijeme rata.

Deseti upit se odnosio na odlikovanja dobivena za vrijeme rata. Jedanaesto pitanje je glasilo: "Da li je pripadao ustaškoj ili kojoj drugoj fašističkoj organizaciji?", a dvanaesto: "Da li je saradnjivao ili kako pomagao Narodno oslobodilački pokret?". Pod brojem trinaest nalazio se prostor za primjedbe, a na dnu arka je bilo upozorenje: "prešućivanje ili davanje krivih podataka jest kažnjivo djelo".

⁷³ Isto. Točan popis svih ustanova.

⁷⁴ HDA, Zagreb, ZKRZ, 24/45, kut. 685.

⁷⁵ HDA, Zagreb, ZKRZ, 12/45, kut. 685., U.Z.O. 51.

U donjem desnom kutu "Upitnog arka" nalazilo se mjesto za ispitanikov vlastoručni potpis, a na poleđini "Upitnog arka" nalazio se prostor za "Izješća i primjedbe ustanove", gdje je ravnatelj ili rukovoditelj ustanove davao karakteristike o ispitaniku. Ponekad se karakteristika sastojala od jedne riječi - poput "antifašist", a ponekad od obrazloženja čiji je opseg bio nekoliko redaka. Na kraju "Upitnog arka" nalazio se prostor za žig ustanove i službenog predstavnika ustanove.

Mnoge ustanove, posebice škole molile su Anketnu komisiju da im dostavi veći broj "Upitnih araka". Tako je, primjerice "Državna druga muška realna gimnazija" molila još 20 "Upitnih araka",⁷⁶ a "Državna srednja tehnička škola" tražila je još 55 "Upitnih araka".⁷⁷ Kako u pojedinim ustanovama nije bilo mogućnosti umnožavanja "Upitnih araka", a nisu ih dobili dovoljan broj od Anketne komisije mnogi "Upitni arci" su prepisani pisaćim strojem ili rukom ispitanika, što znači da su ispitanici najprije morali po izvornom predlošku "Upitnog arka" prepisati pitanja, a potom na njih odgovarati.

Na ispunjenim arcima nalazi se niz zanimljivih i znakovitih odgovora. Primjerice odgovor profesora Josipa Zlatolasa iz Osnovne škole u Zagrebu (Nova cesta) na pitanje br. 10. (pitanje o odlikovanjima za vrijeme okupacije). Odgovorio je: "Usprkos izričitog protivljenja odlikovan za građanske zasluge".⁷⁸

Vrlo sličan je i "Upitni arak" dr. Blaža Jurišća, predavača na "Visokoj pedagoškoj školi", koji je bio odlikovan redom prvog stupnja sa zvijezdom, ali je također naveo da odlikovanje nije primio službeno, već mu ga je "u zadnji čas predao školski podvornik".⁷⁹ Na poleđini "Upitnog arka" dr. Josipa Zlatolasa nalazi se napomena u "Izješću i primjedbama ustanove", u kojoj je rektor dr. Danilo Medaković⁸⁰ napisao: "Kao stari pristaša pravaške politike čini se da je bio bliz hrvatskoj ideji za vrijeme NDH, ali je svakako bio protivnik onih krvavih metoda. Ono što je pisao za vrijeme prošle četiri godine ukazuje na njegov starčevićanski mentalitet, no bio je protivnik germanofilskog naziranja. Odbio je ponudenu katedru na Sveučilištu. Nema materijala da ga se okrivljuje kao fašističkog pomagača".⁸¹

⁷⁶ HDA, Zagreb, ZKRZ, 37/45, kut. 685.

⁷⁷ HDA, Zagreb, ZKRZ, 42/45, kut. 68

⁷⁸ HDA, Zagreb, ZKRZ, 93/45, kut. 686.

⁷⁹ HDA, Zagreb, ZKRZ, 94/45, kut. 686.

⁸⁰ Isto. Iz "Upitnog arka" dr. Danila Medakovića se doznaje da je rođen 1890. godine u Gračacu, Srbini, da je do 10.4.1941. godine bio direktor "Državne četvrte muške realne gimnazije" u Zagrebu, a već do 15.5.1941. godine je bio umirovljen. Početkom lipnja 1941. godine pobjegao je iz Zagreba, ali je ipak dospio u talijanski logor. U lipnju 1944. godine pristupio je NOB-u, a nakon rata postaje rektorom.

⁸¹ HDA, Zagreb, ZKRZ, 94/45, kut. 686.

Napomene koje su bile popunjene na većini "Upitnih arka" zasigurno su kod Anketne komisije imale posebnu vrijednost i težinu s obzirom da su ih pisale osobe koje je jugoslavenska vlast svršetkom rata postavljala na čelna mjesta kulturnih i obrazovnih ustanova u Zagrebu. Na taj su način te osobe praktično raspolagale sudbinom svojih kolega i suradnika, kojima su prijetile kazne od smaknuća do izbacivanja s posla te opće statusne degradacije i marginalizacije u tadašnjem društvu. Stoga je zanimljivo navesti nekoliko primjera koji pokazuju načine kojima su rukovoditelji ustanova označavali svoje podređene djelatnike.

"Upitni arci" Državne treće ženske realne gimnazije

Profesori "Državne treće ženske realne gimnazije" su ispunili 37 "Upitnih araka" te ih poslali Anketnoj komisiji 22. 6. 1945. godine.⁸² Privremena direktorica gimnazije Z. Tiljak napisala je napomene za svakog profesora.

Primjrice profesorica Anđelka Kaić u svoj je "Upitni arak" između ostalog navela kako je tijekom rata objavljivala tekstove: "U Kalendaru sv. Ante 1941. - 1943.", a rubrike o javnim predavanjima i izložbama, o pripadanju fašističkoj i ustaškoj organizaciji te o suradnji s NOP-om ostale su neispunjene. Ravnateljica Z. Tiljak je u napomeni za profesoricu Kaić navela: "izraziti klerofašist", da je "predavala na tečajevima za ustaške dužnosnice ili nešto slično" i da je "osrednji nastavnik".⁸³

Profesorica Kata Tijardović u svom je "Upitnom arku" navela kako je za vrijeme rata održala predavanje o Ante Starčeviću za đake prema "uputama" i na zahtjev inspektora Ministarstva prosvjete, te da nije pripadala ustaškoj ili kojoj drugoj fašističkoj organizaciji. Na pitanje je li pomagala NOP-u upisala je "ne". Ravnateljica Z. Tiljak je za profesoricu Katu Tijardović navela: "Po ideologiji bila je ustaša, no poštena i nikome nije škodila, niti je imala materijalne koristi, živi u teškim materijalnim prilikama".⁸⁴

Profesorica Zdenka Lorković, na pitanja o javnim predavanjima, odlikovanjima, pripadanja ustaškoj ili fašističkoj organizaciji te surađivanja sa NOP-om odgovorila je "ne". Ravnateljica Z. Tiljak je o njoj napisala: "Politički neizgrađena. Simpatizirala sa ustašama na familijarnoj liniji, nikome ništa škodila, a mnoge progonjene spasavala".⁸⁵

Za profesora Pavla Fijana ravnateljica Z. Tiljak je navela: "Ustaša i švercer, sposoban, no lijen".⁸⁶

⁸² HDA, Zagreb, ZKRZ, 46/45, kut. 685.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Isto.

“Upitni arci” Državne centralne obrtničke škole

U Državnoj centralnoj obrtničkoj školi ispunjeno je 39 “Upitnih araka”.⁸⁷ Upravitelj škole J. Pandić napisao je napomene za svoje kolege profesore.

Primjerice za profesora Zlatka Oltmana ravnatelj J. Pandić je napisao: “Germanofil, vjerovao u početku u pobjedu Njemačke i smatrao to jedino dobrim za naš kao i druge narode. Nikad nije nikom osobno škodio. Od polovice 1944. godine temeljito promjenio mišljenje. Solidan nastavnik, nije negativno djelovao na djecu.”⁸⁸

Za profesora Josipa Ondresa upravitelj J. Pandić je naveo: “Radićevac, desno krilo, nije imao veze s reacionarima oko Mačeka. Kao nastavnik, dobar i točan.”⁸⁹

Za profesora Milivoja Baltara upravitelj J. Pandić je naveo: “simpatizer NOP-a”.⁹⁰

Za profesora Ernesta Burčibašića upravitelj J. Pandić je naveo: “Mačkovac, centrumaš, nije surađivao s Mačekom za vrijeme okupacije. Ustaške i njemačke zločine osuđvao.”⁹¹

Treba također navesti da pojedini privremeni upravitelji nisu pisali napomene u rubrici “Izvješća i primjedbe ustanove” kao što je slučaj s “Hrvatskim društvom inženjera”, gdje je bilo popunjeno 210 upitnih araka.⁹² Također je bilo slučajeva da se “Upitni arci” uopće nisu popunjavali, što je slučaj s “Osnovnom mješovitom školom”, gdje je privremena upraviteljica Danica Franki vratila dopis Anketnoj komisiji s obrazloženjem: “Budući da takvih suradnika na ovoj školi nije bilo, to se na slovu vraćaju primljene tiskanice kao nepotrebne.”⁹³

Filozofski fakultet

Primjer Filozofskog fakulteta može poslužiti za prikaz represivnosti Anketne komisije na jednoj visokoj obrazovno-odgojnoj ustanovi. Fakulteti Sveučilišta u Zagrebu bili su od posebnog značaja za jugoslavensku komunističku vlast iz jednostavnog razloga, što je novonastaloj državi bilo potrebno stvoriti svoj kadar marksistički orjentiranih intelektualaca koji bi bili sposobni obaviti zadatak “odgajanja masa za socijalizam”.⁹⁴

⁸⁷ HDA, Zagreb, ZKRZ, 200/45, kut. 687.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Isto.

⁹² HDA, Zagreb, ZKRZ, 312/45, A/1945, kut. 689.

⁹³ HDA, Zagreb, ZKRZ, 37/45, kut. 685.

⁹⁴ Biljana KAŠIĆ, n.dj., 246.

Filozofski fakultet je u toj namjeri trebao imati veliku ulogu, budući je stvarao nastavni kadar, koji će preko škola biti u izravnom doticaju sa najmlađim naraštajima. Stoga su jugoslavenske vlasti, za ostvarivanje takvog cilja, sa fakulteta odlučile maknuti profesore demokratskih opredjeljenja i naravno one koji su sudjelovali u strukturama vlasti NDH.

Dekanat Filozofskog fakulteta morao je Anketnoj komisiji dostaviti sva izdanja (knjige, časopise i dr.) i zapisnike sa sjednica od 1941. godine do 1945. godine, a profesori su morali popuniti "Upitne arke".⁹⁵ Filozofski fakultet je Anketnoj komisiji dostavio 45 popunjenih "Upitnih araka".⁹⁶ Dekan Filozofskog fakulteta bio je dr. Antun Barac, a napomene za svoje kolege napisao je dr. Nikola Majnarić.

Pimjerice za dr. Antuna Barca je napisao: "nacionalno i politički korektan, podržavao veze s rođacima partizanima",⁹⁷ a za dr. Mihua Baradu "protivnik ustaša".⁹⁸ Za dr. Alberta Bazalu, dr. N. Majnarić je napisao: "idejno propagirao NOP",⁹⁹ a za dr. Rudolfa Cesarca "zaštićivao ljude".¹⁰⁰ Dr. Zvonimir Dugački je prema dr. N. Majnariću bio "ustaški simpatizer", dok je dr. Đuro Kurepa bio "izraziti antifašist".¹⁰¹ Za dr. Antuna Mayera dr. N. Majnarić je napisao: "izrazito naklonjen Nijemcima",¹⁰² a za dr. Ljudevita Hauptmana je napisao: "prije NDH - antihitlerovac, za NDH predavao u Beču i Grazu".¹⁰³ Prema dr. N. Majnariću, dr. Oppitz je bio "klerikalac, ali vrijedan radnik bez obilježja ustaštva."¹⁰⁴ Za dr. Grgu Novaka dr. N. Majnarić je napisao: "antifašist, bio u logoru, veza sa NOP-om".¹⁰⁵

Ispunjavanje "Upitnih araka" i pisanje napomena (od kojih je desetak ovdje navedeno) je bila redovita praksa provjere nastavnog kadra i u ostalim visokim obrazovno-odgojnim ustanovama.

Osim popunjavanja "Upitnih araka" Filozofski fakultet zadesila je čistka profesora. Poslan im je "popis nastavnog i pomoćno-nastavnog osoblja koje je došlo na Filozofski fakultet iza 10. travnja 1941. godine i u smislu odluke AVNOJ-a od 3. veljače 1945., br. 132 ispada iz fakulteta".¹⁰⁶ Drugim riječima svi profesori koji su zaposleni poslije 10. travnja 1941. godine dobili su otkaz.

⁹⁵ Edicije Filozofskog fakulteta i zapisnici sa sjednica Filozofskog fakulteta ne nalaze se u kutijama arhivskog fonda.

⁹⁶ HDA, Zagreb, ZKRZ, 119/45, kut. 686.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

Na tom popisu nalazilo se 28 osoba:

Redoviti profesori: dr. Mihovil Kombol, dr. Josip Matasović, dr. Ljudevit Barić, dr. Rudolf Horvat, dr. Slavko Ježić, dr. Fran Škulje, dr. Marin Katalinić

Izvanredni profesor: dr. Mirko Šeper

Docenti: dr. Karlo Kempni, dr. Veljko Gortan, dr. Tonko Šoljan, dr. Ivan Bach, dr. Jaroslav Šidak, dr. Zoran Bujas

Asistenti: dr. Ljudevit Jonke, Milan Ratković, Vladimir Miroslavljević, dr. Emil Štampar, dr. Radovan Domac, Josip Jernej, dr. Branimir Marković, Milivoj Sironić, Štefica Štrkanec, Stjepan Hosu, Nada Klaić, Milan Mihailinović, Alma Usmiani, Karmela Žulj.

Ovakvim je postupkom Filozofski fakultet kao obrazovna ustanova i kao jedno od žarišta stvaranja hrvatske svijesti bio znatno oslabljen u kvantitativnom i kvalitativnom smislu, te je mogao poslužiti cilju jugoslavenskih komunističkih vlasti.

Dio nastavnika koji se nalazio na tom popisu kasnije je vraćen na Filozofski fakultet. Primjerice: Šidak, Bujas, Jonke, Sironić, Klaić.

Zaključak

Djelovanje Anketne komisije koja je utvrđivala “zločine kulturnom saradnjom sa neprijateljem” mogli bi prikazati kao rad koji je imao dva zadatka, a jedan cilj.

Prvi zadatak je bio da se proglase zločincima oni koji su sudjelovali u različitim strukturama vlasti NDH, te su svojim kulturnim radom (člancima i tekstovima u različitim tiskovinama, govorima u javnosti ili preko radija, knjigama, izložbama, slikama, koncertima i dr.) izravno i neizravno djelovali na promicanju NDH. Drugi zadatak je bio da se različitim metodama pritisaka i stvaranjem ozračja straha svi hrvatski intelektualci koji nisu sudjelovali u strukturama vlasti NDH, (već su radili u školama, institutima, različitim kulturnim ustanovama, bolnicama i dr.) upozore da se neistomišljeništvo u novonastaloj državi neće tolerirati. Tako je Anketna komisija samo na području Zagreba, koje je obrađeno u ovom radu, 176 osoba proglasila zločincima zbog “kulturne saradnje sa neprijateljem”, 54 prijave su podnesene Javnom tužitelju zbog povrede nacionalne časti, a ispunjeno je na stotine “Upitnih araka”. Upravo su ti “Upitni arci” koji su poslani na adrese obrazovno-kulturnih ustanova napravili provjeru svih intelektualaca, stvorili ozračje straha te bili jedna vrsta upozorenja hrvatskim intelektualcima građanskih i demokratskih opredjeljenja. Takvo djelovanje Anketne komisije dalo je povoda jugoslavenskim komunističkim vlastima da se posluže različitim vrstama represije

(od namještenih sudskih procesa, gubitaka radnih mjesta, služenja zatvorskih kazni pa sve do smaknuća).

Osim na području grada Zagreba pritisak na hrvatske intelektualce prozeo se na cijelom prostoru Hrvatske i to pomoću Okružnih Anketnih komisija koje je Anketna komisija dala ustrojiti s istom zadaćom i ciljom koji je sama imala.

Cilj djelovanja Anketne komisije bio je utišati hrvatske intelektualce građanskih i demokratskih opredjeljenja i uništiti svaku mogućnost pojave neistomišljeništva te intelektualnog otpora koji je za novonastalu državu mogao imati političke ili druge posljedice. To se postizalo stvaranjem ozračja straha u novonastaloj državi, a Anketna komisija je u tom represivnom procesu svakako zauzimala istaknuto mjesto.

Prilog

“Prilog” sadrži popis osoba koje je Anketna komisija u Zagrebu svojim “Odlukama” proglasila zločincima i popis osoba koje su prijavljene Javnom tužitelju radi povrede nacionalne časti. Redosljed dokumenata u “Prilogu” je napravljen prema rednom broju arhivskih kutija i rednom broju dokumenata unutar arhivskih kutija. Imena i zanimanja osoba iz “Priloga” napisana su onako kako ih je navela Anketna komisija.

Anketna komisija

HDA, ZKRZ, kutija 685.

Dokumenti

5/45 - dr. Ivan Krajač, profesor

6/45 - dr. Vladimir Bazala, liječnik

7/45 - dr. Stjepan Ivšić, rektor sveučilišta

10/45 - dr. Kvirin Klement Bonifačić, splitski biskup

13/45 - dr. Dragan Šafar, ustaški povjerenik

14/45 - dr. Milan Ivšić, profesor

17/45 - dr. Ljudevit Jurak, profesor

19/45 - dr. Ljudevit Zimpermann, povjerenik Advokatske komore

22/45 - dr. Vladimir Židovec, poslanik u Sofiji

23/45 - dr. Franjo Mandić, profesor

69/45 - Ante Oršanić, profesor, povjerenik u Županji, urednik “Nove Hrvatske”

HDA, ZKRZ, kutija 686.

Dokumenti

76/45 - dr. Albert Bazala, profesor

84/45 - dr. Eugen Sladović, profesor

85/45 - Ivo Bogdan, glavni ravnatelj propagande

89/45 - Danijel Crljen, novinar

90/45 - Vid Balenović, profesor

97/45 - Ministarstvo prosvjete (podaci o Mladenu Pozajiću, Zlatku

Grgoševiću, Lovri Matačiću i Čedomilu Duganu)

100/45 - dr. Nikola Peršić, profesor

105/45 - dr. Mirko Košutić, državni vijećnik, član Hrvatskog sabora

106/45 - Ivo Balenović, novinar, dopisnik NDH u Sofiji

108/45 - Tias Mortigijja, profesor, novinar, odgovorni urednik "Hrvatskog naroda" i "Spremnosti"

109/45 - dr. Vjekoslav Vrančić, ministar

115/45 - Matija Kovačić, glavni ravnatelj za promidžbu

117/45 - ing. Stjepan Horvat, ustaški pukovnik, rektor sveučilišta u Zagrebu

124/45 - Ivan Oršanić, profesor, poglavni pobočnik, upravni zapovjednik ustaške mladeži, državni savezničar, član Sabora

HDA, ZKRZ, kutija 687.

Dokumenti

132/45 - dr. Vilko Rieger, profesor

133/45 - Filip Lukas, predsjednik Matice hrvatske

134/45 - Vinko Nikolić, profesor

136/45 - Enver Čolaković, kulturni ataše veleposlanstva u Budimpešti

139/45 - Ante Ciliga, profesor

144/45 - Vilim Peroš, profesor, pobočnik za propagandu

145/45 - dr. Eduard Miloslavić, profesor

146/45 - M. Zvonimirović, napisao knjigu "Hrvatski junaci na istoku"

147/45 - Aleksandar Seitz, profesor, državni savezničar

148/45 - Marijan Mikac, upravitelj zavoda Hrvatski slikopis

149/45 - dr. Ljudevit Šolo, ministar

150/45 - mr. Božo Kavran, upravni zapovjednik ustaša, zamjenik postrojnika

- 151/45 - dr. Ibrahim Ruždić, profesor
152/45 - dr. Ante Bonifačić, književnik
155/45 - dr. Ivo Horvat, profesor
156/45 - dr. Mladen Deželić, profesor Farmaceutskog fakulteta
157/45 - dr. Jerko Iljadica, advokat
162/45 - dr. Franjo Nevistić, stožernik ustaškog sveučilišnog stožera, glavni ravnatelj "Spremnosti"
164/45 - Marko Došen i članovi Hrvatskog sabora (prijava protiv Sabora)
165/45 - Janko Tortić i potpisnici izjave od 10. kolovoza 1941.
174/45 - Prijava protiv Slavka Ježića
175/45 - dr. Zvonimir Dugački, profesor
178/45 - Vilim Cecelja, župnik, zamjenik domobranskog vikara
179/45 - Mira Dugački-Vrljičak, zamjenica upravnog zapovjednika ustaške mladeži
180/45 - dr. Zdenka Smrekar, odjelni predstavnik u Ministarstvu bogoštovlja
181/45 - Teodor Uzorinac, urednik tjednika "Neue Ordnung"
186/45 - dr. Stjepan Sakač, napisao "Historijski razvoj imena Hrvat od Darija I do Konstantina Porfirogeneta"
187/45 - Irena Javor, profesor
189/45 - Stanko Vitković, novinar
190/45 - Fran Škulje, profesor
193/45 - Luka Holot, profesor
195/45 - Jerko Skračić, novinar

HDA, ZKRZ, kutija 688.

Dokumenti

- 203/45 - dr. Lovro Sušić, ministar
208/45 - dr. Šime Cvitanović, povjerenik GUS-a
209/45 - Blaž Lorković, ministar, poslanik u Bratislavi, član Sabora
211/45 - Franjo Rubina, novinar
213/45 - Antun Šenda, profesor
216/45 - Okružna Anketna komisija Slavonski Brod (Josip Puztaj, odluka)
218/45 - dr. Mladen Lorković, ministar
219/45 - Petar Šimunić, profesor
220/45 - Mate Sudeta, napisao "Popis pučkih škola" u "Našoj domovini"

- 221/45 - dr. Dragutin Toth, ministar
222/45 - dr. Ernest Bauer, domobranski satnik
223/45 - Ivo Cerovac, novinar i ratni izvjestitelj
226/45 - Nikola Smolčić, novinar
227/45 - Nedjeljko Subotić, kanonik kaptola u Makarskoj
228/45 - Josip Horvat-Međimurec, slikar
229/45 - Milivoj Karamarko, urednik ustaške mladeži
230/45 - Dragutin Došen, novinar i ratni izvjestitelj P.T.S.-a
231/45 - Vlaho Lonić, profesor
232/45 - Milivoj Magdić, novinar
233/45 - Otto Antonini, slikar
234/45 - Mato Jagotić, član Sabora
236/45 - dr. Mirko Kus-Nikolajev, književnik
237/45 - Josip Blažina (pseud. Jažćenko), novinar
238/45 - Vinko Kos (pseud. Čika Nika), književnik
239/45 - dr. Milivoj Stahuljak, logornik kotara Klanjec
240/45 - Antun Nizeteo, tajnik Ministarstva vanjskih poslova u Rimu
241/45 - dr. Ivo Strahuljak, odvjetnik, podžupan Velike župe u Bjelovaru
242/45 - Nikola Šop, književnik
244/45 - ing. Ivo Čević, članak "Uskrsnuće" u "Lovačko-ribarskom vijesniku"
245/45 - dr. Stjepan Gredelj, generalni konzul NDH
246/45 - dr. Vladimir Košak, ministar
247/45 - Fran Miletić, član Sabora
248/45 - Ivan Banić, pristav kod Ministarstva unutrašnjih poslova
249/45 - Kamilo Krvotić, stožernik stožera Bilogora
250/45 - Đuro Banić, stožerni pobočnik kod stožera Gora
251/45 - Ivan Asančajić, državni tajnik u Ministarstvu prehrane
252/45 - Danijel Uranović, politički urednik dnevnika "Hrvatski narod"
253/45 - Franjo Marić, SS policajac
254/45 - Josip Bujanović, ustaški satnik, veliki župan župe Lika-Gacka u Gospiću
255/45 - dr. Ivo Korsky, sudac Ratnog suda II ustaškog stajačeg zdruga
256/45 - Olga Osterman, ravnateljica III ženske realne gimnazije
257/45 - mr. Rikard Pažur, predstavnik ustaškog logora Krapina
258/45 - Grga Pejinović, povjerenik GUS-a

- 259/45 - Andrija Ilić, profesor
260/45 - Stanislav Polonijo, urednik vijesnika "Ustaša"
261/45 - Vatroslav Murvar, novinar
262/45 - Dušan Žanko, intendant Hrvatskog kazališta
263/45 - Vladimir Jakšić, tajnik 21. kotara HSS-a
264/45 - dr. Feliks Niedzielski, profesor
265/45 - Zvonimir Polić, redarstveni povjerenik
266/45 - dr. Slavko Pavičić, odvjetnik
267/45 - dr. Ton Smerdel, novinar, književnik
268/45 - Jure Prpić, izjavitelj GUS-a
269/45 - Franjo Buhanić, novinar
271/45 - Emil Klaić, ustaški satnik
273/45 - Marijan Jerko, ustaški duhovnik-satnik
274/45 - M. Gal, ratni izjavitelj P.T.S.-a
275/45 - Luka Puljiz, stožernik stožera Sana-Luka, Banja Luka
276/45 - Robert Auer, slikar
277/45 - Miško Zebić, državni vođa tjelesnog odgoja
279/45 - Gabrijel Cvitan, književnik
280/45 - Miško Račan, seljak doglavnik, član Sabora
281/45 - Dušan Marković, podaci nepoznati
282/45 - Pavao Tijan, odjelni pročelnik za visoku nastavu
283/45 - dr. Fra. Krsto Križanić
284/45 - dr. Božidar Murgić, pročelnik pododsjeka za muške škole i znanstvene zavode
285/45 - Zlatko Milković, pročelnik za prosvjetu i uljudbu u ustaškom stožeru
287/45 - Marko Čović, tajnik dr. Mile Budaka
288/45 - dr. Leopold Kretzenbacher, profesor

HDA, ZKRZ, kutija 689.

A/1945.

B/1946.

C/spisi bez broja

Dokumenti

A/1945.

- 290/45 - Radovan Latković, ravnatelj radio-stanice Zagreb
- 291/45 - Karlo Mirth, dužnosnik u GUS-u
- 292/45 - Ivan Softa, upravitelj općeg odjela u uredu za propagandu GUS-a
- 293/45 - Ante Brkljačić, zapovjednik ustaške Starčevićeve mladeži kod GUS-a
- 294/45 - Stjepan Tomljenović, ustaški stožernik u Gospiću
- 295/45 - Ante Štitić, član Hrvatskog Sabora, glavni i odgovorni urednik "Dužnosnika"
- 296/45 - Joe Matošić, novinar
- 297/45 - Alija Šuljak, poglavni pobočnik
- 298/45 - Stanko Mavrek, odjelni upravitelj u odjelu za unutarnju organizaciju GUS-a
- 299/45 - Gašpar Malvić, pročelnik u Glavnom ravnateljstvu udružbe
- 300/45 - dr. Franjo Dujmović, ravnatelj i glavni urednik "Novog lista"
- 301/45 - dr. Bonifacije Perović, publicist
- 302/45 - Ivo Bjelovučić, odjelni upravitelj za umijeće u GUS-u
- 303/45 - Petar Barez, publicist, profesor
- 304/45 - dr. Grga Roglić, publicist
- 305/45 - Stanislav Bielen, profesor
- 306/45 - dr. Krešimir Mlač, pristav u Ministarstvu unutarnjih poslova
- 307/45 - Mato Sokolić, pobočnik za stožer Hrvatsko Zagorje
- 308/45 - Stjepan Ramljak, odjelni upravitelj u odjelu za unutarnju organizaciju GUS-a
- 311/45 - Janko Zanetić, pobočnik upravnog zapovjednika GUS-a
- 313/45 - Janko Skrbini, ratni dopisnik
- 314/45 - dr. Mladen Petras, pročelnik Ministarstva zdravstva
- 315/45 - Marijan Šnidaršić, pročelnik ureda za zaštitu radničke mladeži u GUS-u
- 316/45 - Tomislav Mesić, promidžbeni izvjestitelj ustaškog logora u Brodu na Savi
- 317/45 - Irena Latković, zapovijednica ustaša sveučilištarki
- 318/45 - Velimir Pustajec, zapovijednik ustaša sveučilištaraca
- 320/45 - Mijo Tolj, novinar
- 321/45 - Milan Buljan, zamjenik državnog savezničara
- 322/45 - Dolores Labaš, zamjenica zapovijednice za promidžbu ustaške mladeži
- 323/45 - Zdenka Bogner, ustaškinja
- 324/45 - dr. Fritz (Mirko) Valjavac, direktor njemačkog odjeljenja Südosteneuropa des Deutschen Auslandswissenschaftlichen Institut
- 325/45 - dr. Rudolf Hrašćanec, logornik-pobočnik ustaškog logora Krapina
- 326/45 - dr. Fran Binički, župnik u Ličkom Osiku

- 327/45 - dr. Ljubomir Maraković, profesor
328/45 - dr. Ivan Musa, stožernik ustaškog stožera Zagreb
329/45 - Zvonimir Crnković, student
330/45 - Mirko Beljan, ustaški satnik P.T.S.-a
331/45 - Ivo Bulić, državni tajnik za javne radove
332/45 - Ante Kovačević, poručnik sigurnosne službe P.T.S.-a
333/45 - Ivan Zdilar, satnik P.T.S.-a
334/45 - Josip Mamić, ustaški satnik
335/45 - dr. Oskar Turina, državni tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova
336/45 - Bariša Žilić, ustaški natporučnik P.T.B-a
337/45 - Stjepan Tomišić, ustaški pukovnik
338/45 - Vika Biščan, izvjestiteljica za seljačku mladež upravnog zapovjedništva ustaške mladeži
340/45 - Franjo Trbuha, urednik "Hrvatskog naroda"
341/45 - Viktor Kos, izvjestitelj u zapovjedništvu ustaške mladeži GUS-a
342/45 - Frano Visković, izvjestitelj za seljačku ustašku mladež u zapovjedništvu ustaške mladeži
345/45 - Zdenka Lehner, odjelni upravitelj u zapovjedništvu ženske ustaške mladeži
346/45 - Josip Kožulj, izvjestitelj za seljačku mladež ustaškog "Junaka"
347/45 - Marko Artmagić, pričuvni pješački desetnik I satnije 369. pojačane hrvatske pješačke pukovnije
348/45 - Ante Dubić, stožernik ustaške mladeži Velike župe Modruš
349/45 - Božidar Novaković, publicist
350/45 - Haris Seitz-Oršanić, publicist
351/45 - Vlatka Došen, publicist
352/45 - Zdenka Žanko, član ženske loze ustaškog pokreta
353/45 - Zvonimir Doroghy, profesor
354/45 - Đurđica Vitković, profesor
355/45 - Milivoj Sažunić, stožernik stožera Livac-Zapolje, Nova Gradiška
356/45 - Silna Radeš, profesor
357/45 - Pavica Štramar, voditeljica škole za ustaške dužnosnice
358/45 - Tomica Penavić, ratni dopisnik u "Ustaši"
359/45 - Đurđica Hunjet-Crljen, radnica ustaške "Junakinje"
360/45 - Leva Hegedušić, nastavnica škole za ustaške dužnosnice
361/45 - Vjekoslava Auguštin, publicist

- 362/45 - Dubravka Barić, učiteljica
- 363/45 - Jelena Lukašek, radnica
- 365/45 - dr. Božidar Laktović, tajnik Ministarstva vanjskih poslova
- 366/45 - dr. Davorin Mikšić, publicist
- 367/45 - Nikola Mahulka, profesor
- 368/45 - Drago Cerovac, publicist
- 369/45 - Ivan Miličić, publicist
- 371/45 - Eugen Starešinić, načelnik grada Zagreba
- 376/45 - dr. Kruno Krstić, profesor, publicist
- 378/45 - Josip Milković, državni tajnik
- 380/45 - Kristijan Kreković, slikar

B/1946.

- 5/46 - dr. Vilim Bačić, pročelnik političkog odjela Ministarstva vanjskih poslova
- 6/46 - dr. Ivo Hühn, generalni konzul NDH u Beču
- 7/46 - dr. Nikola Rušinović, ustaški dopukovnik
- 8/46 - dr. Niko Duboković, tajnik Ministarstva vanjskih poslova
- 9/46 - Hakija Hadžić, profesor, ustaški pukovnik
- 10/46 - dr. Milan Blažeković, tajnik Ministarstva vanjskih poslova
- 11/46 - Ante Borozan, tajnik Ministarstva vanjskih poslova
- 12/46 - Konstantin Reimers-Volinski i drugi nastavnici Realne gimnazije u Sisku
- 16/46 - Cvjetko Štahan, savjetnik Ministarstva prosvjete
- 18/46 - Sava M. Štedimlija, novinar
- 20/46 - Preslušanje Ive Mačeka i Bože Kunca
- 22/46 - Sekula Drljević, ministar Crne Gore
- 23/46 - dr. Božidar Šarkan, glavni urednik "Nove Hrvatske"
- 24/46 - Milivoj Hodko, satnik P.T.S.-a
- 25/46 - Franjo Perše, publicist
- 27/46 - Hasan Čuljak, urednik "Hrvatskog naroda"
- 28/46 - Preslušanje Ante Dumbanovića (Petrinja)
- 31/46 - Stjepan Gulić, general, zapovjednik IV gorskog zdruga
- 33/46 - Zapisnik o saslušanju dr. Rudolfa Hitreca
- 35/46 - dr. Stjepan Zimmermann, profesor
- 38/46 - Čedomil Dugan, profesor

39/46 - Anka Kokša-Cerovski, profesor

41/46 - Mladen Pozaić, rektor Državnog konzervatorija

43/46 - Saslušanje kapelana iz Semeljaca, Janka Medveda, o ustaškim zločinima na Pagu

48/46 - Kruno Kalogjera, utvrđenje mrtvim

54/46 - Ante Dumlović, učitelj

57/46 - Saslušanje zatvorenika Vladimira Vrapčevića

59/46 - dr. Marko Tarle, poslanik Ministarstva vanjskih poslova

C/spisi bez broja

2. O stručnom i javnom radu dr. Ljube Karamana

SUMMARY

THE WORKINGS OF THE SURVEY COMMISSION IN ZAGREB IN 1945: "ESTABLISHING THE FACT OF CRIMINAL COLLABORATION WITH THE ENEMY IN CULTURAL MATTERS"

This article deals with the issue of communist repression during 1945. The repressiveness of the totalitarian communist system became manifest in many spheres of public, cultural and political life. The primary concern of every communist regime, including the Yugoslavian, is the elimination of political opponents. For this reason, in Croatia, following the Second World War, advocates of democracy among the middle-classes and the intellectuals were targeted. The Survey Commission was the organization that was given the responsibility of "establishing the fact of criminal collaboration with the enemy in cultural matters." In the area of Zagreb alone, which this article studies, 176 persons were pronounced criminals for "cultural collaboration with the enemy," 54 complaints were lodged with the public prosecutor for insulting the honour of the nation, and hundreds of "questionnaires" were filled out. These types of activities on the part of the Survey Commission allowed the Yugoslav communist authorities to carry out various forms of repression (including show trials, loss of occupation, jail sentences and even execution).